

Inskrypcje z bazyliki Grobu Bożego w Miechowie poświęcone zmarłym (ujęcie lingwistyczno-kulturowe)

Ewa Horyń

UNIwersytet PEDAGOGICZNY W KRAKOWIE

ORCID: 0000-0001-5549-5977

ABSTRACT

Inscriptions devoted to the deceased, found in the Church of the Holy Sepulchre in Miechów (linguistic-cultural perspective)

The following paper is devoted to the presentation and detailed description of old and contemporary inscriptions in the Church of the Holy Sepulchre in Miechów. Some of them are dedicated to clergymen, while others preserve the memory of secular individuals. Analysed inscriptions are characterised by a rather diversified structure. They include: one-component inscriptions (onomastic), two-component inscriptions (onomastic-textual) and three-component inscriptions (in which the sender of an inscription message has been noted). Among the collected inscriptions both constant and facultative elements can be distinguished. The inscriptions serve three basic functions: memorative (commemorative), informative and cultural.

KEY WORDS: inscriptions, structural elements of the inscription, abbreviations, epitaph board, the Church of the Holy Sepulchre in Miechów

SŁOWA KLUCZOWE: inskrypcje, elementy strukturalne inskrypcji, abrewiatura, tablica epitafijna, bazylika Grobu Bożego w Miechowie

Historia miechowskiej bazyliki¹ nierozzerwalnie związana jest z kultem Grobu Bożego i istnieniem Zakonu Kanoników Regularnych Stróżów Świętego Grobu Jerozolimskiego, popularnie zwanych bożogrobcami bądź miechowitami². Zgodnie z danymi historycznymi pierwszy niewielki kościół w Miechowie pod wezwaniem Grobu Bożego wybudowali zakonnicy sprowadzeni przez Jakśę, możnowładcę małopolskiego, właściciela Miechowa i okolic, w 1163 r., aby na ziemi miechowskiej szerzyć kult pustego Grobu Chrystusa³. Konsekracji pierwszej świątyni dokonano w 1186 r. Z biegiem lat (1233–1293), na skutek ruchu pątniczego, wybudowano nowy, większy kościół, który przetrwał do pożaru w 1379 r. Jak podaje ks. Stanisław Latosiński, budowę nowej, trzynawowej świątyni z elementami gotyckimi ukończono w 1410 r. Kościół ten ulegał jeszcze wielokrotnym pożarom. Wewnątrz dokonano zasadniczych zmian i odbudowano wieżę kościelną, na której umieszczono hełm, kryty blachą miedzianą w kształcie kuli symbolizującej ziemski glob, z podwójnym krzyżem – godłem bożogrobców. Konsekracja kościoła nastąpiła dopiero 15 lipca 1802 r. Renowacje miechowskiej świątyni, które zostały przeprowadzone w XIX i XX w., nie wprowadziły żadnych zmian architektonicznych z wyjątkiem jednej – w 2006 r. na kopule wieży została umocowana figura Chrystusa zmartwychwstałego⁴.

1 Szczegółowe informacje na temat historii zakonu bożogrobców oraz parafii znajdują się na stronie: <https://www.bazylikamiechow.pl/historia-bazyliki-sanktuarium-i-parafii/> [dostęp: 27.07.2022].

2 Fundacja zakonu nastąpiła w 1163 r., do kasaty doszło w 1819 r. – Z. Pęckowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967, s. 298.

3 „To on i kilku współbraci rozsypali ziemię przywiezioną z Golgoty – pięć worków, które miały symbolizować pięć ran Chrystusa” – S. Latosiński, *Miechów. Polska Jerozolima. Pielgrzymowanie do Grobu Bożego wczoraj i dziś*, Miechów 2010, s. 6.

4 *Ibidem*, s. 7–8.

5 Z. Zyglewski, *Zachowane i zaginione inskrypcje bydgoskiej fary do końca XVIII wieku*, <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/6199> [dostęp: 29.07.2022].

6 Zdaniem historyków w regionie miechowskim i pińczowskim od XIV do XVIII w. można spotkać się z różnymi typami inskrypcji. Zamieszczano napisy wotywno, poświadzeniowe, *res gestae*, nagrobkowe, objaśniające, sentencjonalne, sentencjonalno-objaśniające, sentencjonalno-wotywno, sentencjonalno-poświadzeniowe, *leges*, triumfalne, objaśniająco-poświadzeniowe, graffiti oraz niesklasyfikowane – *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 1: *Województwo kieleckie*, z. 4: *Miechów i Pińczów wraz z regionem*, J. Szymański (red.), B. Trelińska (wstęp i komentarz), Kielce 1983, s. 16.

7 Z. Pęcowski, *Miechów...*, s. 30; *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 18.

8 K. Godek, *O czym mówią kapliczki? – językowa warstwa małych form architektury sakralnej* [w:] *Bogactwo współczesnej polszczyzny*, P. Żmigrodzki, S. Przęczek-Kisielak (red.), Kraków 2014, s. 321.

9 Są to inskrypcje o charakterze memoratywnym, a także nagrobne.

10 Szerzej na temat struktury inskrypcji w ujęciu językoznawczym – K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym*, Gorzów Wielkopolski 2010, s. 21–35.

11 W artykule odwołano się do opisu struktury inskrypcji nagrobnych, zaproponowanego przez E. Rogowską-Cybalską w publikacji *Inskrypcje nagrobne wiejskiego cmentarza jako nośniki pamięci o zmarłych (na przykładzie cmentarza parafialnego w Łojach w diecezji łomżyńskiej)*, „*Studia Łomżyńskie*” 2012, nr 22, s. 91–118. Autorka wydziela następujące komponenty strukturalne: formuła wstępna,

Miechowska bazylika to nie tylko miejsce kultu religijnego, lecz także cenny i ważny obiekt architektury sakralnej. W swoich wnętrzach kryje on także treści pisane – inskrypcje będące świadectwem czasów przeszłych⁵. Napisy te znajdują się na ścianach kościoła oraz krużganków.

Wśród najstarszych inskrypcji wystąpiły te redagowane w języku łacińskim⁶. Ich powstanie związane jest z działalnością klasztoru i kościoła bożogrobców. Inskrypcje te pokazują genealogię parafii – zawierają informacje o najwybitniejszych prepozytach klasztoru, mamy tu wzmianki o tym, że byli to ludzie wykształceni i piastujący najwyższe godności kościelne. Zestaw ten koronuje napis poświęcony fundatorowi bożogrobców – Jaksie, by pokazać nie tyle wybitną osobowość, co początki klasztoru i jego mnichów⁷.

Pierwsze zachowane polskojęzyczne inskrypcje sięgają początków XIX w. Wśród nich wyraźnie rysują się napisy, które stanowią swoisty nośnik pamięci o osobach zmarłych, „świadectwo czasów, w których żyła dana jednostka”⁸, a także ciekawe źródło wiedzy na temat społeczności lokalnej.

W niniejszym opracowaniu przedmiotem oglądu uczyniono zachowane polskojęzyczne inskrypcje poświęcone zmarłym⁹. Wśród nich znalazły się zarówno dawne (dziewiętnastowieczne), jak i współczesne napisy – ostatni pochodzi z 2013 r.

Jeśli chodzi o strukturę analizowanych inskrypcji¹⁰, w ich składzie znajdują się elementy stałe, które służyły do prezentacji osoby zmarłej, a także fakultatywne – zawierające dodatkowe elementy¹¹. Tak więc najczęściej pojawiają się: formuła wstępna, dane onomastyczne, informacje o czasie życia i śmierci, a także wezwania modlitewne. Wśród nieobowiązkowych elementów, które również służą identyfikacji osoby zmarłej, można wskazać: dodatkowe dane onomastyczne, informacje biograficzne, informacje o miejscu pochówku, informacje o fundatorze. Do treści

komunikatu językowego, jakim jest inskrypcja, nadawcy wprowadzają fragmenty z Biblii, czasami są to również cytaty literackie.

1. Formuła wstępna. W części inicjalnej badanych inskrypcji nie zrezygnowano z techniki użycia abrewiacji, przest. „skrót u wyrazu w piśmie”¹². Teksty inskrypcji rozpoczynają zazwyczaj zapisy skrótowe zwane abrewiaturami intytulacyjnymi¹³. W badanych napisach zachowały się one zarówno w języku polskim, jak i łacińskim. Dotyczy to zwłaszcza skrótów „Ś.P.” – wyrażenia „świętej pamięci”, pełniącego funkcję wyznania wiary i zarazem upamiętnienia wyznawcy¹⁴: „Ś.P. Maksymiljan Francki”¹⁵; „Ś.P. Gabryela z Jakubowskich Francka”. Spotykamy również przykłady wprowadzania do skrótów symbolu krzyża w celu dobitniejszego podkreślenia wyznania chrześcijańskiego osoby zmarłej: „Ś. † P. Ks. Jan Widłak”; „Ś. † P. Walenty Zdechlik”; „Ś. † P. Piotr Zdechlik”; „Ś. † P. Ignacy Zdechlik”.

W miechowskiej bazylice znajdują się także napisy, w których przed nazwiskiem występują inicjały łacińskiej dedykacji D.O.M.¹⁶ (*Deo Optimo Maximo* – Bogu Najlepszem, Największem), będącej „wyrazem wiary, że ciało zmarłego stanowi świątynię Boga i że do niego należy człowiek tak w życiu, jak i po śmierci”¹⁷: „D.O.M. Tu leży Marcin Frandzki”; „D.O.M. Tomasz de Nowina Nowiński”; „D.O.M. Anna z Cytrychów Piotrowska”. Odnajdujemy również przykłady występowania równoległe obydwu skrótów przy nazwisku zmarłego, np. „D.O.M. Ś.P. Mateuszowi Kołdrasińskiemu”; „D.O.M. Ś. p. Maurycy Tytus Sas Kulczycki”.

2. Dane onomastyczne. Jak zaznacza Ewa Rogowska-Cybulska, „imię i nazwisko zmarłego stanowią najważniejszy nośnik funkcji memoratywnej tekstu inskrypcyjnego, służą bowiem identyfikacji i indywidualizacji zmarłego”¹⁸. We wszystkich zebranych inskrypcjach zostały zarejestrowane dane onomastyczne osób nieżyjących. Zarówno imiona, jak i nazwiska podawane są wyłącznie w formie metrykalnej, urzędowej.

podstawowe dane onomastyczne, informacje o czasie życia i śmierci, wezwania modlitewne, dodatkowe dane onomastyczne, dodatkowe informacje biograficzne, informacje o grobie rodzinnym, informacje o okolicznościach śmierci, informacje o fundatorze nagrobka (s. 109–111).

¹² W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1988, s. 12.

¹³ A. Dudek-Szumigaj, *Abrewiatura jako element inskrypcji nagrobnych (na przykładzie nekropolii prawosławnych wschodniej Lubelszczyzny)*, „TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2016, t. 34, s. 26.

¹⁴ E. Rogowska-Cybulska, *op.cit.*, s. 109.

¹⁵ W artykule stosuję wersję oryginalną zapisu.

¹⁶ Akronim „D.O.M.” występuje na świątyniach, grobowcach, epitafiach chrześcijańskich w odrozdzeniu na wzór umieszczanego przez Rzymian na świątyniach skrótów „I.O.M.” (*Iovi optimo maximo*) – W. Głowa, *D.O.M.* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz (red.), Lublin 1995, s. 47.

¹⁷ I. Steczko, *Napisy na pewnych barokowych tablicach fundacyjnych – tak zwanych „grobach dusz” w krakowskich kościołach*, „LingVaria” 2013, nr 8, s. 204.

¹⁸ E. Rogowska-Cybulska, *op.cit.*, s. 109.

3. Dodatkowe dane onomastyczne. Identyfikacji osoby zmarłej służą dodatkowe informacje onomastyczne. Dotyczą one wyłącznie nazwisk noszonych przez kobiety zamężne. Spotykamy się tu z kilkoma wzorami. Pierwszy reprezentują formacje utworzone od nazwisk zakończonych na „-ski” lub „-cki” przez feminizację formalną, a więc wymianę „-i” na „-a”: „Tekła Borzęcka”; „Jozefa Masłowska”; „Apolonia Kołdrasińska”; „Róża Krzyżanowska”; „Gabryela Francka”; „Anna Piotrowska”. Drugi, mniej produktywny typ stanowią formy marytonimiczne powstałe przez dodanie formantu „-owa”, np. „Maryanna Zdechlikowa”, „Elżbieta Zdechlikowa”, „Katarzyna Zdechlikowa”. W inskrypcjach zachował się także zwyczaj dokumentowania nazwiska panińskiego kobiety. W analizowanych napisach jest to dość częste zjawisko: „Tekła z Lisowskich Borzęcka”; „Maryanna z Wojtalowiczów Zdechlikowa”; „Katarzyna ze Zdechlikow Zdechlikowa”; „Elżbieta z Bożęckich Zdechlikowa”; „Jozefa z Frandzkich Masłowska”; „Gabryela z Jakubowskich Francka”; „Apolonia z Gawalkiewiczow Kołdrasińska”. Spotykamy tylko jeden przykład, w którym nazwisko kobiety zamężnej jest tożsame z nazwiskiem męskim: „Antonina Paczek”. Wśród inskrypcji znalazła się jedna, w której w bezpośredni sposób wskazuje się stopień powinowactwa z osobą zmarłą: „Antonina z Mogilnickich Żona Jozefa Jaxy Dębickiego”.

4. Informacje biograficzne. Jak wykazała analiza, często treść komunikatu językowego, jakim jest inskrypcja, wzbogacano o dodatkowe informacje biograficzne na temat zmarłego. W przypadku osób duchownych były to szczegółowe dane dotyczące tytułów, godności kościelnych oraz pełnionych funkcji duszpasterskich. W zebranych korpusie znalazły się cztery takie inskrypcje poświęcone proboszczom tutejszej parafii. Okazuje się jednak, że na tablicach znaleźli się tylko wybrani kapłani, którzy zasłużyli się dla kościoła i parafii.

W pierwszej inskrypcji zamieszczono rozbudowany opis dotyczący sylwetki ostatniego z prepozytów – doktora

teologii, proboszcza generalnego klasztoru bożogrobców, biskupa Tomasza Nowiny-Nowińskiego¹⁹, który 15 lipca 1802 r. dokonał konsekracji odbudowanego kościoła miechowskiego²⁰: „D.O.M. Tomasz de Nowina Nowiński Biskup Biblijski Gienerał Zgromadzenia XX Kanóników Regularnych Stróżów S. Grobu Ierozolimskiego Chrystusa Pana Proboszcz Ieneralny Miechowski”. Drugi z napisów poświęcony jest ks. infułatowi Janowi Widłakowi – proboszczowi, który jako ostatni został pochowany w bazylice miechowskiej w 1974 r.: „Ś.P. KS. Infułat Jan Widłak Długoletni Proboszcz i Dziekan w Miechowie Prepozyt Kapituły Wiślickiej”.

Kolejne dwa napisy, oprócz informacji protokolarnych na temat zmarłego, zawierają elementy laudacyjne eksponujące osiągnięcia duchownych na rzecz parafii: „Księdzu Infułatowi Stanisławowi Wesołowskiemu [...] Duszpasterzowi Parafii Jędrzejów, Mielno, Gołaczewy Proboszczowi Miechowskiej Parafii w latach 1972–1994 Żarliwemu Kapłanowi Niestrudzonemu Odnowicielowi Naszego Sanktuarium”; „Pamięci Księdza Infułata Jerzego Gredki (1948–2013) Proboszcza Parafii Grobu Bożego w Miechowie w latach 1994–2013. Dziekana Dekanatu Miechowskiego. Prepozyta Kapituły Miechowskiej Komandora Zakonu Rycerskiego Świętego Grobu Bożego w Jerozolimie. Wielkiego Budowniczego, dzięki któremu Bazylika, Kaplica Grobu Bożego, krużganki i zabudowania poklasztorne Zakonu Bożogrobców odzyskały dawny blask. Kapłana, który rozślawił Miechów – «Polską Jerozolimę»”.

Odnotowano również inskrypcje, w których upamiętniono osoby świeckie²¹. Byli to najczęściej zamożni mieszczanie, właściciele majątków, a także osoby wykonujące zawody cieszące się szacunkiem i powszechnym uznaniem, m.in. urzędnicy państwowi oraz rzemieślnicy. I tak jedna z tablic upamiętnia postać Tekli Borzęckiej pochodzącej z rodziny mieszczańskich krawców, żony Jakuba Borzęckiego, z zawodu rzeźnika, inicjatora utworzenia w Miechowie Ochotniczej Straży Pożarnej; inna

¹⁹ Z. Pęcowski, *Życie wewnętrzne i działalność Bożogrobców miechowskich*, Miechów 2019, s. 198.

²⁰ Por. <https://diecezja.kielce.pl/parafie/miechow-grobu-bozego> [dostęp: 1.08.2022].

²¹ Informacje biograficzne na temat poszczególnych osób otrzymałam od magister Urszuli Pogoń – członkini Miechowskiego Towarzystwa Historyczno-Genologicznego.

22 Tablica upamiętnia dzieci z pierwszego i drugiego małżeństwa Mateusza Kołdrasińskiego. Po śmierci żony Apolonii Mateusz Kołdrasiński w 1837 r. poślubił wdowę Zuzannę Postawkową z Jarockich. Z drugiego małżeństwa miał troje dzieci: Feliksa, Ksawerę oraz Różę. Dane na temat rodziny Kołdrasińskich pochodzą z monografii autorstwa Małgorzaty Spiechowicz-Skowronek, poświęconej historii rodziny Krzyżanowskich (wersja w maszynopisie).

23 Jak podaje ks. Jacek Pycia w książce *Nad Cichą*, w czasie procesji wielkopiątkowej z Miechowa do Siedlisk w zwyczaju bywało, że „krzyż na tej procesji niesie ktoś z rodziny Zdechlików przybrany na czerwono z okryciem głowy, boso, przepasany powrozem, przy śpiewie Gorzkich Żali i pieśni o Męce Pańskiej” – J. Pycia, *Nad Cichą*, Kielce 1936, <http://sbc.wbp.kielce.pl/dlibra/publication/8835/edition/11954/content?ref=desc> [dostęp: 10.08.2022], s. 122.

24 Zdechlikowie (w pewnym okresie pisani jako Zdechlikiewiczze lub Zdechlikowiczowie) reprezentowali jedną z najstarszych mieszczańskich rodzin miechowskich; notowani już w pierwszej połowie XVII w. Na przestrzeni lat trudnili się różnymi gałęziami rzemiosła i należeli do różnych cechów miechowskich.

25 Według U. Pogoń w kolejnych aktach chrztu odnotowano, że był także grabarzem.

26 Walenty Zdechlik był także proponentem, czyli dzierżawcą wyszynku monopolowego w Janikowicach.

27 Okazuje się, że Anna Piotrowska do Miechowa przybyła na ślub swojego syna Józefa Kazimierza. Zmarła w Miechowie w 1856 r.

ziemianina – Gabriela Godlewskiego. Swoje tablice mają także członkowie rodziny Franckich: Maksymilian – farmaceuta, jego żona Gabriela, brat Maksymiliana – Marcin Francki, urzędnik państwowy, kancelista Kasy Obwodowej w Miechowie, ich siostra – Józefa Masłowska, żona Stanisława Masłowskiego, urzędnika obwodu miechowskiego. Znajdują się tu również dwie tablice należące do rodziny Kołdrasińskich. Pierwsza z nich poświęcona jest Apolonii – pierwszej żonie Mateusza Kołdrasińskiego, poborcy podatkowego, druga – jemu i sześciorgu dorosłym dzieciom²². Osobną tablicę mają Zdechlikowie²³ – jedna z najstarszych miechowskich rodzin mieszczańskich²⁴. Inskrypcja ta notuje trzy pary małżeńskie: Ignacego²⁵ (sukiennika) i Elżbietę, Walentego²⁶ (trudniącego się szewstwem, następnie kościelnego) i Józefę oraz Piotra (murarza) i Katarzynę Zdechlików.

W miechowskiej bazylice znajduje się tablica upamiętniająca sylwetkę Maurycego Sasa Kulczyckiego, rachmistrza miechowskiego. Na uwagę zasługują również inskrypcje, w których na osobnych tablicach przywołane zostały nazwiska kobiet – Anny z Cytrychów Piotrowskiej²⁷, matki Józefa Kazimierza Piotrowskiego, kasjera miejskiego, oraz Antoniny z Mogilnickich. W przypadku drugiej z nich wyeksponowano fakt, że była żoną wysoko postawionego wojskowego – „Józefa Jaxy Dębickiego Majora Inwalidów z Weteranów polskich”²⁸.

Co interesujące, jedynie w kilku inskrypcjach przy nazwiskach osób zmarłych zawarto informację o wykonywanym zawodzie. Zdaniem Kazimierza Długosza

fakt zamieszczania w inskrypcjach tylko niektórych zawodów świadczyć może o prestiżu, jakim cieszyły się one w środowisku zmarłego, w społeczności, z której wywodzi się również nadawca. Fakt ten dość dokładnie określa pozycję, jaką te zawody zajmowały w hierarchii zawodowo-społecznej w okresie życia zmarłego i nie tylko wtedy. Przekonanie takie wynika

z założenia, że w inskrypcji umieszcza się tylko informacje najważniejsze, najbardziej, zdaniem nadawcy, istotne²⁹.

W społeczności miechowskiej wielką estymą cieszyły się zawody farmaceuty, urzędnika państwowego czy notariusza: „Maksymiljan Francki Magister Farmacji”; „Tu leży Marcin Frandzki Kontroler Kassy Powiatu Miechowskiego”; „Władysław Ankiewicz Rejent”³⁰ (daw. notariusz)³¹.

W zebranym materiale znalazła się inskrypcja, w której na zamieszczenie zasłużyły stopnie wojskowe i odznaczenie, którymi za życia uhonorowana była dana osoba: „Franciszkowi Ciołkowskiemu Porucznikowi Woysk Polskich Dowodzcy Żandarmeryi W Obwodzie Miechowskim Kawalerowi krzyża Woyskowego i Legii Honorowéj”.

5. Informacje o czasie życia i/lub śmierci. Cechą charakterystyczną badanych inskrypcji jest obecność formuł informujących o długości życia. Mamy tu do czynienia z trzema różnymi schematami. W części napisów sygnalizowano jedynie datę urodzin i datę śmierci danej osoby: „Ś.P. Mateuszowi Kołdrasińskiemu ur. r. 1794 † r. 1863 oraz śp. dzieciom jego Antoninie Paczek ur. 1822 † 1855 Leonowi ur. 1826 † 1844 Jakóbowi ur. 1827 † 1848 Felixowi ur. 1839 † 1863 Róży Krzyżanowskiej ur. 1841 † 1863 Ksawerze ur. 1846 † 1863”; „Ś. † P. Walenty Zdechlik ur. dn. 1 lutego 1832 Zm. Dn. 2 maia 1876 r.”; „Ś.P. Gabryel Godlewski ur. w 1851 zakończył 1909”; „Księdzu Infulatowi Stanisławowi Wesołowskiemu 1914 † 1996”; „Pamięci Księdza Infulata Jerzego Gredki (1948–2013)”. Znalazły się też napisy eksponujące liczbę przeżytych lat i datę śmierci. Oto kilka przykładów: „Maksymiljan Francki Magister Farmacji przeżywszy lat 58. Zmarł 17 czerwca 1876 r.”; „D.O.M. Anna z Cytrychów Piotrowska przeżywszy lat 58 w dniu 1 y^m Marca 1856. Roku życie zakończyła”; „D.O.M. Tu leży Marcin Frandzki Kontroler Kassy Powiatu Miechowskiego wieku lat 40.

²⁸ Korpus Inwalidów i Weteranów powstał w Królestwie Polskim w 1815 r. Tworzyli go żołnierze, którzy ze względu na wiek lub kalectwo nie mogli czynnie służyć.

²⁹ K. Długosz, *op.cit.*, s. 196.

³⁰ Władysław Ankiewicz był sekretarzem biura hipotecznego przy Sądzie Pokoju w Miechowie, w latach 1898–1912 był notariuszem przy Hipotecznej Kancelarii Sędziego Pokoju w Miechowie.

³¹ *Notariusz* [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/notariusz;2569340.html> [dostęp: 2.08.2022].

32 W przypadku inskrypcji, w których nie ujawniono miejsca pochówku, trudno jednoznacznie stwierdzić, kto jeszcze mógł być pochowany w miechowskiej świątyni. Wiadomo jednak, że na miejscowym cmentarzu spoczywa rodzina Franckich – J. Mroźkiewicz, *Cmentarz parafialny w Miechowie*, Kraków 2007, s. 26–27; z informacji udzielonych mi przez Urszulę Pogoń wynika, że Władysław Ankiewicz zmarł w Warszawie, został pochowany w rodzinnym grobowcu na Starych Powązkach.

33 Według Małgorzaty Spiechowicz-Skowronek Apolonia Kołdrasińska zmarła w Wilczkowicach – w czasie pobytu u krewnych, a więc w miejscowości, której kościół parafialny mieścił się w Więclawicach – M. Spiechowicz-Skowronek, *op.cit.*

umarł d. 15. Października 1848 r.”; „D.O.M. Tu leży Jozefa z Frandzkich Masłowska lat 30. maiąca umarła dnia 15. Marca 1847 r.”. Rzadko natomiast podawana była data urodzin, data śmierci i liczba przeżytych lat: „Ś.p. Maurycy Tytus Sas Kulczycki urodz. d. 29 Listopada 1804 r. przeżył lat 73 umarł d. 8 Czerwca 1878 r.”. W jednej inskrypcji pominięto liczbę przeżytych lat, podana została jedynie data śmierci: „Antonina z Mogilnickich Żona Jozefa Jaxy Dębickiego Majora Inwalidow z Weteranów polskich zmarła d: 17 Lutego 1851 r.”.

6. Informacje o miejscu pochówku. Tylko siedem spośród badanych inskrypcji zawiera dane o miejscu pochówku osoby zmarłej³². Cztery z nich informują, że chodzi o podziemia miechowskiej świątyni: „Tu leży Antonina z Mogilnickich Żona Jozefa Jaxy Dębickiego Majora Inwalidow z Weteranów polskich”; „Tu leży Marcin Frandzki”; „Tu leży Jozefa z Frandzkich Masłowska”; „Ś.P. Ks. Infulat Jan Widlak [...] oczekuje na Zmartwychwstanie w podziemiach tutejszego kościoła”. Trzy kolejne wskazują na cmentarze parafialne ulokowane w miejscowościach, z którymi osoby zmarłe były w jakiś sposób związane: jedna z inskrypcji dotyczy miejsca śmierci: „Apolonii z Gawałkiewiczów Kołdrasińskiej w 46 r. życia swego d. 30. Grudnia 1836. r. zmarłej przy Kosciele w Więclawicach pochowanej”³³; inna przybliży miejsce pochodzenia: „Księdzu Infulatowi Stanisławowi Wesołowskiemu 1914 † 1996 [...] spoczywającemu w rodzinnych Wawrzeńcycach”; ostatnia podkreśla miejsce działalności osoby zmarłej – tu: osoby duchownej – staraniem ks. Jerzego Gredki wybudowano kościół w Skroniowie: „Pamięci Księdza Infulata Jerzego Gredki (1949–2013) [...] Został pochowany na cmentarzu w Skroniowie”.

7. Informacja o fundatorze – nadawcy komunikatu inskrypcyjnego. Zdaniem Rogowskiej-Cybulskiej informacja o nadawcy komunikatu inskrypcyjnego w kontekście funkcji memoratywnej może być interpretowana „po pierwsze, jako ujawnienie, kto o zmarłym

pamięta i chce, by inni go nie zapomnieli, po drugie, jako chęć zapewnienia sobie pamięci innych przez fundatora³⁴. Donatorami miechowskich tablic inskrypcyjnych byli zazwyczaj bliscy osoby zmarłej: mąż, żona, dzieci lub rodzeństwo: „Nieodżałowanym Rodzicom Córkę”; „Mąż wraz z czworo pozostałymi dziećmi Antoniną córką, Walentym, Leonem, i Jakobem synami opłakujący stratę prawdziwie troskliwej Żony i Matki”.

Informacja ta mogła być również przekazana w formie zawierającej komponenty: „pamiętka” bądź „pomnik”: „pogrążona w żalu – Żona Pamiętkę tę poświęca”; „pozostały syn i brat zmarłych pamiętkę tę poświęca”; „Ukochanej Matce wdzięczny syn te pamiętkę poświęca, prosząc o westchnienie za Jój duszę do Boga”; „Wdzięczny dobroczyńcy swemu synowiec Walenty pomnik ten kładąc prosi o pobożne za dusze jego westchnienie do Boga”.

Co interesujące, w dwóch inskrypcjach poświęconym dwóm proboszczom – ks. Stanisławowi Wesołowskiemu oraz ks. Jerzemu Gredce – mamy do czynienia z nadawcą zbiorowym – wspólnotą parafialną: „Ku wiecznej pamięci Księdzu Infulatowi Stanisławowi Wesołowskiemu [...] w I-szą rocznicę śmierci – wdzięczni Parafianie Miechowscy”; „Pamięci Księdza Jerzego Gredki [...] Wdzięczni parafianie proszą o modlitwę w jego intencji”.

8. Wezwania modlitewne. Ważnym elementem inskrypcji jest obecność wezwania modlitewnego. Na miechowskich tablicach zdecydowanie przeważa formuła: „prosi o westchnienie”. Znalazły się również warianty typu: „prosi o westchnienie do Boga”; „Proszę za Jój duszę o westchnienie”; „Prosi o pobożne za dusze jego westchnienie do Boga”; „prosi o pobożne westchnienie za te dusze do Boga”; „prosząc o westchnienie za Jój duszę do Boga”; „prosząc czytelnika o pobożne westchnienie za Jój duszę do Boga”.

Prośbę o modlitwę w intencji zmarłego utrwalają również formuły typu „proszą o Zdrowaś Marya” czy „proszą o modlitwę w jego intencji”. Wśród napisów znalazły się dwa zawierające wezwania, w których wyraża się prośba

35 I. Steczko, *Lingwistyczno-kulturowe spojrzenie na akty strzeliste w XIX-wiecznych napisach nagrobnych* [w:] *Problemy współczesnej tanatologii: medycyna, antropologia kultury, humanistyka*, A. Furdal (red.), Wrocław 2012, s. 149.

36 A. Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne pogranicza polsko-ukraińskiego. Studium genologiczne*, Lublin 2018, s. 138.

37 *Ibidem*, s. 144.

38 „Rzekł do niej Jezus: «Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?»” (J 11,25–26).

39 Godlewski Gabriel [w:] *Internetowy polski słownik biograficzny*, t. 8, Z. Abrahamowicz, K. Lepszy (red.), Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 176.

40 Godlewski pisał na łamach dwóch warszawskich czasopism „Niwa” i „Słowo”, poruszał w nich sprawy gminne i szkolne. W 1906 r. opublikował opracowanie *O sprawie agrarnej* – por. też: http://miechowski_kuferek.manifo.com/ [dostęp: 1.08.2022].

41 Z. Pęcowski, *Miechów...*, s. 173.

o obdarzenie zmarłego pokojem³⁵, co dla wyznawców religii chrześcijańskiej jest życzeniem o pośmiertne trwanie duszy ludzkiej w szczęściu bez końca: „Pokój im wieczny”; „Pokój jego duszy”.

9. **Cytaty z Biblii i innych tekstów kultury.** Nawiązania do Pisma Świętego są częstym elementem struktury inskrypcji³⁶. W badanym materiale poświadczono dwa takie przykłady z Nowego Testamentu. Jeden stanowi fragment z *Dziejów apostoelskich* (rozdział 24 – przed sądem prokuratora Feliksa, werset 15 [Dz 24,15]): „Ś. † P. Ks. Infulat Jan Widłak [...] oczekuje na Zmartwychwstanie”. „Cytat ten odzwierciedla chrześcijański stosunek do śmierci oraz wpływ wywierany w tym względzie przez chrześcijaństwo na ludzkie życie, uzależnione od rzeczywistości zmartwychwstania Chrystusa³⁷. Śmierć jest tu więc stanem przejściowym, który dla wierzącego chrześcijanina jest nadzieją na obiecanie przez Pana Boga zmartwychwstanie.

Drugi z przykładów również wiąże się z problematyką życia wiecznego; przybliży bowiem scenę z *Ewangelii według św. Jana* (11,25) – wskrzeszenie Łazarza³⁸: „Zaprawdę powiadam Wam / Kto we mnie wierzy, / Choćby umarł / Żyć będzie na wieki. Ś. P. Władysław Ankiewicz / Rejent”. Fragment ten nawiązuje również do kwestii związanej z wiernością Bogu i wiary w Niego.

Wśród inskrypcji zachowała się jedna, w której w segmencie finalnym napisu wykorzystano fragment wiersza Juliusza Słowackiego *Testament mój*. Nie został podany ani autor, ani tytuł dzieła: „Ś.P. Gabryel Godlewski³⁹ ur. w 1851 zakończył 1909: Niech żywi nie tracą nadziei i przed narodem niosą kaganiec oświaty”. Cytat z wiersza nie został przez nadawcę wybrany przypadkowo. Gabriel Godlewski⁴⁰ był konserwatywnym działaczem społecznym głoszącym współpracę ziemiaństwa z chłopstwem poprzez tworzenie kółek rolniczych. Podczas zjazdu ziemian w majątku Klonów w 1889 r. zainicjował m.in. utworzenie Towarzystwa Rolniczego, które znane było z szerzenia działalności oświatowej i społeczno-gospodarczej⁴¹.

Ogląd kilkunastu zebranych miechowskich inskrypcji pozwala na sformułowanie kilku wniosków.

1. Jak pokazała analiza materiału, wśród badanych napisów poświęconych zmarłym cztery z nich dedykowane są duchownym – proboszczom tutejszej parafii, reszta utrwała pamięć o osobach świeckich.
2. Zachowane inskrypcje odznaczają się dość zróżnicowaną strukturą. Podobnie jak w inskrypcjach nagrobnych⁴² wśród nich również wyróżnia się napisy zawierające część onomastyczną, która informuje o tym, kto i kiedy umarł; sformułowania, których część onomastyczna wzbogacona jest o elementy tekstowe; oraz tablice, w których dodatkowo ujawnia się nadawca komunikatu inskrypcyjnego.
3. Wszystkie badane inskrypcje łączy umieszczenie danych onomastycznych typu imię i nazwisko, które zawsze pojawiają się w wersji oficjalnej. Elementem nieobowiązkowym jest obecność skrótów w treści inskrypcji. Fakultatywność dotyczy również innych komponentów, takich jak obecność dodatkowych danych onomastycznych. Nieobowiązkowy charakter mają również informacje biograficzne, które wzbogacają wiedzę o sobie zmarłej – podmiocie inskrypcji.
4. Informacje o długości życia osoby zmarłej podawane są w oparciu o formuły: data urodzin i data śmierci; liczba przeżytych lat i data śmierci; data urodzin, liczba przeżytych lat i data śmierci. Odnotowano jeden przykład, w którym wystąpiła tylko data śmierci – zapewne więcej informacji nie posiadała osoba zamawiająca inskrypcję.
5. Jak wynika z analizy, w tekstach inskrypcji poświęconych osobom świeckim nadawcą tekstu jest osoba prywatna, która ujawnia związek powinowactwa z osobą zmarłą; w przypadku duchowieństwa mogła to być osoba prywatna (np. synowiec) lub oficjalny nadawca zbiorowy.

6. Ze względu na religijny charakter inskrypcji ważnym jej ogniwem jest obecność form modlitewnych bądź cytatów pochodzących z Biblii. Tylko jedna z nich została wzbogacona o fragment literacki.
7. Reasumując, na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w inskrypcjach poświęconych osobom zmarłym ujawniają się głównie trzy funkcje: memoratywna (upamiętniająca), informacyjna, a także kultowa.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowski I., *Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych*, „Język a Kultura” 2000, nr 13, s. 343–354.
- Chudzik A., *Inskrypcje w przestrzeni miejskiej. Studium pragmatylingwistyczne (na przykładzie napisów krakowskich z lat 2003–2005)*, Sanok 2010.
- Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 1: *Województwo kieleckie*, z. 4: *Miechów i Pińczów wraz z regionem*, J. Szymański (red.), B. Trelieńska (wstęp i komentarz), Kielce 1983.
- Długosz K., *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym*, Gorzów Wielkopolski 2010.
- Dudek-Szumigaj A., *Abrewiatura jako element inskrypcji nagrobnych (na przykładzie nekropolii prawosławnych wschodniej Lubelszczyzny)*, „TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2016, t. 34, s. 25–34.
- Dudek-Szumigaj A., *Inskrypcje nagrobne pogranicza polsko-ukraińskiego. Studium genologiczne*, Lublin 2018.
- Głowa W., D.O.M. [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, R. Łukaszyk, L. Bienkowski, F. Gryglewicz (red.), Lublin 1995, s. 47.
- Godek K., *O czym mówią kapliczki? – językowa warstwa małych form architektury sakralnej* [w:] *Bogactwo współczesnej polszczyzny*, P. Żmigrodzki, S. Przęczek-Kisielak (red.), Kraków 2014, s. 317–326.
- Godlewski Gabriel [w:] *Internetowy polski słownik biograficzny*, t. 8, Z. Abrahamowicz, K. Lepszy (red.), Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 176.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1988.
- Kürbisówna B., *Inskrypcje (Polska)* [w:] *Słownik starożytności słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, t. 2, W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński (red.), Wrocław 1964, s. 271–275.
- Latosiński S., *Miechów. Polska Jeruzolima. Pielgrzymowanie do Grobu Bożego wczoraj i dziś*, Miechów 2010.
- Miechowski kuferek*, http://miechowski_kuferek.manifo.com/ [dostęp: 1.08.2022].
- Mrożkiewicz J., *Cmentarz parafialny w Miechowie*, Kraków 2007.
- Pęckowski Z., *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967.
- Pęckowski Z., *Życie wewnętrzne i działalność Bożogrobców miechowskich*, Miechów 2019.
- Pycia J., *Nad Cichą*, Kielce 1936, <http://sbc.wbp.kielce.pl/dlibra/publication/8835/edition/11954/content?ref=desc> [dostęp: 10.08.2022].

- Rogowska-Cybulska E., *Inskrypcje nagrobne wiejskiego cmentarza jako nośniki pamięci o zmarłych (na przykładzie cmentarza parafialnego w Łojach w diecezji łomżyńskiej)*, „Studia Łomżyńskie” 2012, nr 22, s. 91–118.
- Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/> [dostęp: 1.08.2022].
- Steczko I., *Lingwistyczno-kulturowe spojrzenie na akty strzeliste w XIX-wiecznych napisach nagrobnych* [w:] *Problemy współczesnej tanatologii: medycyna, antropologia kultury, humanistyka*, A. Furdal (red.), Wrocław 2012, s. 147–159.
- Steczko I., *Napisy na pewnych barokowych tablicach fundacyjnych – tak zwanych „grobach dusz” w krakowskich kościołach*, „LingVaria” 2013, nr 8, s. 203–214.
- Steczko I., *Prośba o modlitwę w XIX-wiecznych napisach nagrobnych na cmentarzach krakowskich (analiza pragmatolingwistyczna)* [w:] *Problemy współczesnej tanatologii: medycyna, antropologia kultury, humanistyka*, J. Kolbuszewski (red.), Wrocław 2011, s. 147–159.
- Wiśniewski J., *Dekanat miechowski*, Radom 1917.
- Zyglewski Z., *Zachowane i zaginione inskrypcje bydgoskiej fary do końca XVIII wieku*, <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/6199> [dostęp: 29.07.2022].
-